

## قرارداد استعماری 1919 ایران و انگلیس

در 17 مرداد 1298 - 9 اوت 1919 - قرارداد وثوق الدوله با استعمار انگلستان به امضاء رسید. پس از خاتمه جنگ اول جهانی، انگلستان - یکی از فاتحین این جنگ - قدرت مسلط خارجی در ایران به شمار می‌آمد. زیرا نه تنها نیروهای عثمانی و حامیان آلمانی آنها شکست خورده و از خاورمیانه بیرون رانده شده بودند، بلکه روسیه هم به علت بروز انقلاب بلشویکی دچار آشفتگی و جنگ داخلی بود. بر این اساس انگلیسی‌ها نیروهای خود را تا شمال ایران پیش رانده و از طریق مرزهای جنوبی روسیه به نیروهای مخالف رژیم کمونیستی جدید روسیه کمک می‌کردند. انگلیسی‌ها برای تثبیت نفوذ خود در ایران، در نهم اوت 1919 و در شرایطی که احمدشاه قاجار در آخرین ماههای حکومت خود فاقد هرگونه نفوذ سیاسی در کشور بود و سلسله قاجار در آستانه انقراض قرار داشت، قراردادی با نخست وزیر وقت ایران - وثوق الدوله - امضاء کردند. به موجب این قرارداد کلیه تشکیلات نظامی و مالی ایران تحت نظارت انگلیسی‌ها قرار می‌گرفت و امتیاز راه‌آهن و راه‌های شوسه ایران نیز به آنها واگذار می‌شد. پس از امضای این قرارداد، بین وثوق الدوله و «سرپرستی کاکس» وزیر مختار انگلیس، که خیر آن محرمانه نگاه داشته شده بود، انگلیسی‌ها منتظر تصویب قرارداد از طرف مجلس ایران نمانده و یک هیأت نظامی به ریاست ژنرال «دیکسون» و یک هیأت مالی به ریاست «آرمیتاژ اسمیت» برای تشکیل سازمان جدید ارتش ایران و اداره امور مالی کشور به ایران فرستادند. قرارداد 1919 که ایران را عملاً تحت الحمایه انگلستان قرار می‌داد با مخالفت شدید افکار عمومی مواجه شد و به تصویب مجلس نرسید. حتی احمدشاه قاجار نیز تحت تأثیر مخالفت‌های گسترده مردم، حاضر نشد این قرارداد را تایید کند. وثوق الدوله با فشار افکار عمومی در چهارم تیر 1299 استعفا داد و مشیرالدوله - جانشین وی - قرارداد را لغو و عذر مستشاران انگلیسی را خواست.

وثوق الدوله که بود؟

حسن وثوق - وثوق الدوله - برادر بزرگ احمد قوام - قوام السلطنه - 1251 ش. در تهران متولد شد. پس از فراگیری تحصیلات مقدماتی و آموختن صرف و نحو عربی و دستور زبان فارسی زبان‌های فرانسه و انگلیسی را آموخت. در دوره اول مجلس شورای ملی (مهر 1285 تا تیر 1287) از تهران به نمایندگی انتخاب شد. در کابینه سپهدار اعظم (محمد ولی‌خان تنکابنی) برای نخستین بار به وزارت دادگستری منصوب شد. در کابینه صمصام السلطنه وزیر خارجه بود و در کابینه مستوفی الممالک وزیر مالیه بود. در 1295 ش. از سوی احمدشاه به رئیس الوزرای منصوب شد، اما در خرداد سال بعد، از این سمت استعفا کرد. سپس در کابینه عین الدوله وزیر علوم و اوقاف شد. وی مجدداً در تیر 1297 توسط احمدشاه رئیس الوزرا شد و این سمت را تا

تیر 1299 حفظ کرد. او سپس راهی اروپا شد اما مصادف با کودتای سوم اسفند رضاخان به تهران آمد. در اروپا برای توفیق کودتای رضاخان رایزنی‌هایی با انگلیسی‌ها داشت. با این وجود پس از بازگشت به تهران، رضاشاه در يك حرکت عوامفریبانه، مبلغ دویست هزار تومان رشوه دریافتی از انگلستان را در رابطه با قرارداد 1919 از وی بازستاند. وثوق الدوله در اواخر عمر يك بار دیگر به نمایندگی مجلس انتخاب شد. و سپس در دی 1314 ریاست فرهنگستان اول را عهده‌دار گردید. وی که شاعر نیز بود در 5 بهمن 1329، در 78 سالگی در تهران درگذشت و در قم به خاک سپرده شد.



#### ضمیمه محرمانه قرارداد ننگین 1919

در امضای قرارداد ننگین 1919 سه تن از وزرا که از رجال باسابقه ایرانی بودند، دست داشتند. این افراد عبارتند از:

نخست وزیر (وثوق الدوله)

وزیر خارجه (شاهزاده فیروز میرزا نصرت‌الدوله)

وزیر دارائی (شاهزاده اکبر میزا صارم الدوله)

وزرای سه‌گانه که این قرارداد را از جانب ایران امضا کرده بودند (حتی بی‌آنکه اعضای دیگر کابینه را از جریان مذاکرات مطلع سازند) هر سه از عاقبت خود بیمناک بودند و می‌ترسیدند که پیش از تصویب قرارداد در مجلس، انقلابی در ایران رخ دهد و زمام حکومت از دستشان خارج شود که در آن صورت (همچنانکه خودشان می‌دانستند) رهائی از دست چنین حکومتی برای هیچ کدامشان امکان‌پذیر نبود. از این جهت، برای رهایی از کفوری که احتمال می‌رفت دامنگیرشان شود، دو امتیاز اساسی از دولت بریتانیا می‌خواستند:

1- تضمین نامه‌ی کتبی از طرف دولت بریتانیا که اگر در نتیجه‌ی بسته شدن قرارداد شورشی در ایران برپا خاست و حکومت

و ثوق‌الدوله سقوط کرد دولت انگلیس هر سه وزیر عاقد قرارداد را در یکی از مستملکات خود به عنوان پناهنده‌ی سیاسی بپذیرد.

2-به هر کدام از این پناهندگان سیاسی در طول مدت تبعید ( که ممکن بود تا آخر عمرشان طول بکشد) حقوقی برابر عایدات شخصی آنها در ایران پرداخت شود که بتوانند بقیه عمر را در رفاه و آسایش بسر ببرند.

وزیر مختار بریتانیا در تهران، قسمت اول این تقاضا را قبول و تضمین‌نامه‌ای به شرح زیر تسلیم هر یک از وزرای سه گانه کرد:

عالیجناب

برحسب اجازه‌ای که از طرف حکومت اعلی حضرت پادشاه انگلستان به دوستدار داده شده است، با کمال خوشوقتی به اطلاع می‌رسانم که با توجه به قراردادی که همین امروز - نهم اوت 1919 - میان دولتین بریتانیای کبیر و ایران بسته شد، حکومت اعلی حضرت پادشاه انگلستان آماده است در صورت احتیاج به وسیله‌ی مقامات سفارت انگلیس در تهران از شما پشتیبانی کند و اگر لازم شد آن عالیجناب را در یکی از سرزمین‌های متعلق به امپراطوری بریتانیا به عنوان پناهنده‌ی سیاسی بپذیرد.  
با احترامات: پرسی.ز.کاکس

نسبت به تقاضای دیگر این سه وزیر که در عرض دوران پناهندگی در خارجه ، مواجهی معادل درآمد هنگفت املاکشان در تهران، اصفهان یا همدان دریافت کنند، جواب صریح رد داده شد.

برگرفته از اسناد محرمانه وزارت خارجه بریتانیا درباره‌ی قرارداد 1919 ایران و انگلیس- ج اول-دکتر جواد شیخ‌الاسلامی-

تهران : انتشارات کیهان، 1365